

Možnosti in dileme uvajanja v temeljne pojme Husserlove fenomenologije

Znanstveni članek

UDK 37.091.33:165.62

KLJUČNE BESEDE: fenomenologija, poučevanje, miselni eksperimenti, izkustveno učenje, doživljaji

POVZETEK – Poučevanje fenomenologije in posebej Husserlove filozofije je zaradi zagonetnosti Husserlovih besedil poseben izziv, zato je namen prispevka nakazati posamezne možnosti takega poučevanja. Ena od njih je poskus razumevanja temeljnih pojmov Husserlove filozofije s pomočjo Descartesovih prvih dveh meditacij. Drugo možnost nam ponuja poljudnejši poskus uporabe primerov Sokolowskega tudi v poučevanju. Naslednji korak pa je poskus uvajanja v fenomenologijo po načelih izkustvenega učenja, se pravi na podlagi izkustvene vaje. Ko gre za vlogo doživljanja pri pouku filozofije je navedenih nekaj primerov kot možnosti, ki sledijo istemu načelu, posebej pa je izpostavljena razlika med doživljanjem in miselnim eksperimentom. Mnogoterost vseh navedenih primerov je usmerjena na identiteto in teoretski sklep.

Scientific paper

UDC 37.091.33:165.62

KEYWORDS: phenomenology, teaching, thought experiment, experiential learning, lived experience

ABSTRACT – Since teaching phenomenology in general, and Husserl's philosophy in particular, is a special challenge, the aim of this paper is to explore some methods for teaching these two topics. One is an attempt to understand Husserl's basic concepts with reference to the first two of Descartes' Meditations. Another possibility is offered by Sokolowski's attempt using examples, which can also be used for teaching purposes. A further step is an attempt to introduce phenomenology on the basis of an experiential exercise, which can be used in teaching philosophy. Examples of experiential learning in relation to phenomenology are discussed to illustrate these principles.

1 Uvod

Avtor prispevka o fenomenologiji v Stanfordovi enciklopediji filozofije David Woodruff Smith (Smith, 2013) fenomenologijo glede na predmet raziskovanja uvrsti med temeljne filozofske discipline: ontologijo (kaj je), spoznavno teorijo (kako vemo), logiko (kako sklepati), etiko (kako moramo ravnati), fenomenologijo (kako doživljamo). Čeprav pokaže povezanost klasične fenomenologije z vsako od teh disciplin, bomo to umestitev fenomenologije kot samostojne discipline vzeli za iztočnico in sledili razmisleku o doživljanju kot predmetu fenomenologije na področju didaktike filozofije.

Husserl kot utemeljitelj fenomenologije je mislec, ki je s svojim prispevkom zaznamoval 20. stoletje in bi tako sodil v tradicijo filozofije kot drugi veliki misleci. Tako kot poskus utemeljitelja fenomenologije je lahko vreden pozornosti tudi nadalj-

nji razvoj fenomenologije v različne smeri in še danes kaže na potencial idej, ki jih je sprožil Husserlov (pa tudi Brentanov) razmislek. Če in kolikor utemeljitelja fenomenologije učitelji redkeje uvajajo v pouk filozofije, k temu svoj delež verjetno prispeva tudi zagonetnost Husserlovih besedil. Zato je namen pričujočega prispevka raziskati možnosti za poučevanje temeljnih pojmov Husserlove filozofije kot tudi fenomenologije nasploh in za razpravljanje o temeljnih problemih in dilemah, ki jih je odprl tako sam Husserl kot tudi njegovi nasledniki. Ena možnost vstopa v razumevanje temeljnih Husserlovih pojmov se kaže s pomočjo Descartesa, druga s pomočjo pristopa Sokolowskega in tretja na izkustveni način, se pravi s samim doživljanjem in njegovo refleksijo. V teh prikazih uvajanja v temeljne pojme Husserlove fenomenologije bo v ospredju didaktični in ne vsebinski vidik. To pomeni, da namen tega prispevka ni razlaga in pojasnjevanje pojmov, saj bomo izhajali iz predpostavke, da jih učitelji filozofije kot bralci že poznajo.

2 Descartes in Husserl

Zagonetnost Husserlovih besedil, ki je ena prvih težav, s katero se srečuje večina bralcev, je še posebej aktualna za učitelje, dijake in študente. Za dijake in študente je izziv, kako se jih lotiti, za učitelje pa poleg tega tudi, kako izbrati ustrezna besedila, odlomke, učbenike, interpretacije itd. Čeprav so učbeniki ena od možnosti, pa le-ti ne morejo nadomestiti besedil samega Husserla. Zato nas pri poučevanju zanima, kako se lotiti obravnave temeljnih fenomenoloških pojmov, ki bi dijakom (ali študentom) olajšali spoprijemanje tudi s Husserlovimi besedili.

Ena od možnosti se kaže v načelni navezavi na Descartesa, saj ga Husserl sam navaja kot zgled radikalnega začetka (npr. pot od metodičnega dvoma do *cogita* kot vzporednica Husserlovemu *epochē*). Čeprav je ta možnost videti še najmanj zahtevna, je to le videz. Zamisel, da bi skušali korak za korakom dijakom približati razumevanje Husserlovih temeljnih pojmov z iskanjem vzporednic z dijakom znanimi Descartesovimi Meditacijami, namreč po tehtnem premisleku prinese več novih problemov kot pa rešitev. Poskus iskanja vzporednic med Descartesovo prvo meditacijo in Husserlovimi temeljnimi pojmi (npr. imanentno/transcendentno in nadaljnji drugi pojmi) tako ostaja odprt in izziv za zahtevnejšo študijo.

Tako nam ostaja obstoječe dijaško poznavanje in razumevanje Descartesa iz prve in začetka druge meditacije smiselno za prehod na osmi odstavek druge meditacije, ki je zanimiv in uporaben, ker ga Husserl navaja kot točko, kjer naj bi bil Descartes pred velikim odkritjem, ki ga je oziroma naj bi ga spregledal. Če torej dijaki dobro poznajo celotno Descartesovo predhodno besedilo do tega odstavka, je posebna pozornost na tem odstavku možnost, da si dijaki olajšajo razumevanje izhodišča Husserlove fenomenologije. Spomnimo se torej osmega odstavka. Descartes nam tu na vprašanje iz četrtega odstavka odgovori:

Kaj sem torej? Misleča stvar. Kaj je to? Stvar, ki dvomi, ume, zatrjuje, zanikuje, hoče, noče, si tudi predstavlja in čuti (Descartes, 1973, str. 59).

Ko navaja posamezne *kogitacije* kot proizvedene moduse oziroma načine učinkovanja cogita, je za Descartesa poudarek na *cogitu* kot substanci, moduse oziroma načine, preko katerih ta kot substanca učinkuje, pa zgolj navede in se z njimi posebej ne ukvarja. Če se v diskusiji z dijaki zadržimo ob teh njim že znanih Descartesovih pojmi, se jim ob tem lahko utrjuje njihovo razumevanje v ta poudarek ontološke izpeljave. Hkrati pa se ob Husserlovih besedah, da je bil Descartes pred velikim odkritjem, lahko usmerimo v Husserlov poudarek kogitacij kot nečem, kar sam imenuje "absolutne samodanosti". Ob tem lahko razpravljamo o njegovih razlogih, zakaj so za njegov (nikoli realizirani) projekt fenomenologije kot "stroge znanosti" te formulacije tako pomembne. Šlo naj bi za začetek, ki ne bi smel biti izpeljan, ampak samorazviden. Za Husserla naj bi bila torej to prva razvidnost oziroma evidenca, ki ni empirična, ampak apodiktična, inspiracija za snovanje nove znanosti, ki naj bi imela opravka s takimi apodiktičnimi evidencami – kar seveda z dijaki lahko problematiziramo. Tako imamo enega od možnih načinov vstopa v temeljne pojme Husserlove fenomenologije. Začnemo torej pri kogitacijah kot doživljajih in takoj uvedemo še glagolnik doživljanje, ki nas vodi v razumevanje tega vidika Jaza kot "doživljajskega toka", kjer je Husserlov poudarek. Seveda ob opombi, da tudi on govori o Jazu, "ki kot *taisti* ta ali oni cogito preživim" (Husserl, 1975, str. 107, §31). Pot nas vodi (glej shemo slika 1) nazaj (v shemi navzgor) k izpeljevanju pojmov, ki do pojma doživljanja pripelje, in potem od tu v izpeljavo nadaljnjih pojmov. Ključ za razumevanje fenomenologije kot "nove znanosti" je razlikovanje med "naravno naravnostjo" (kjer je zavest usmerjena k predmetu, ki je zavesti transcendenten) in "fenomenološko naravnostjo", ki je usmerjena na tisto, kar je zavesti imanentno, se pravi na zavest samo in njeno doživljanje – in ne na predmet, ki je postavljen v oklepaj. Ta postavljenost v oklepaj kot *epochē* je že tudi "fenomenološka redukcija" kot prvi korak metode te "nove znanosti". S tem ko obravnava predmet, le kakor je "doživljen", se pravi kot fenomen, to Husserlu odpira možnost raziskovanja v zanj novo smer. To raziskovanje strukture zavesti se nanaša na intencionalnost, Jaz kot "doživljajski tok" in na doživljaj kot enotnost *noesis* in *noema*. Fenomeni, ki postanejo kot predmet transcendentalnega Jaza čisti fenomeni, imajo zanj svojo lastno bit. Še več:

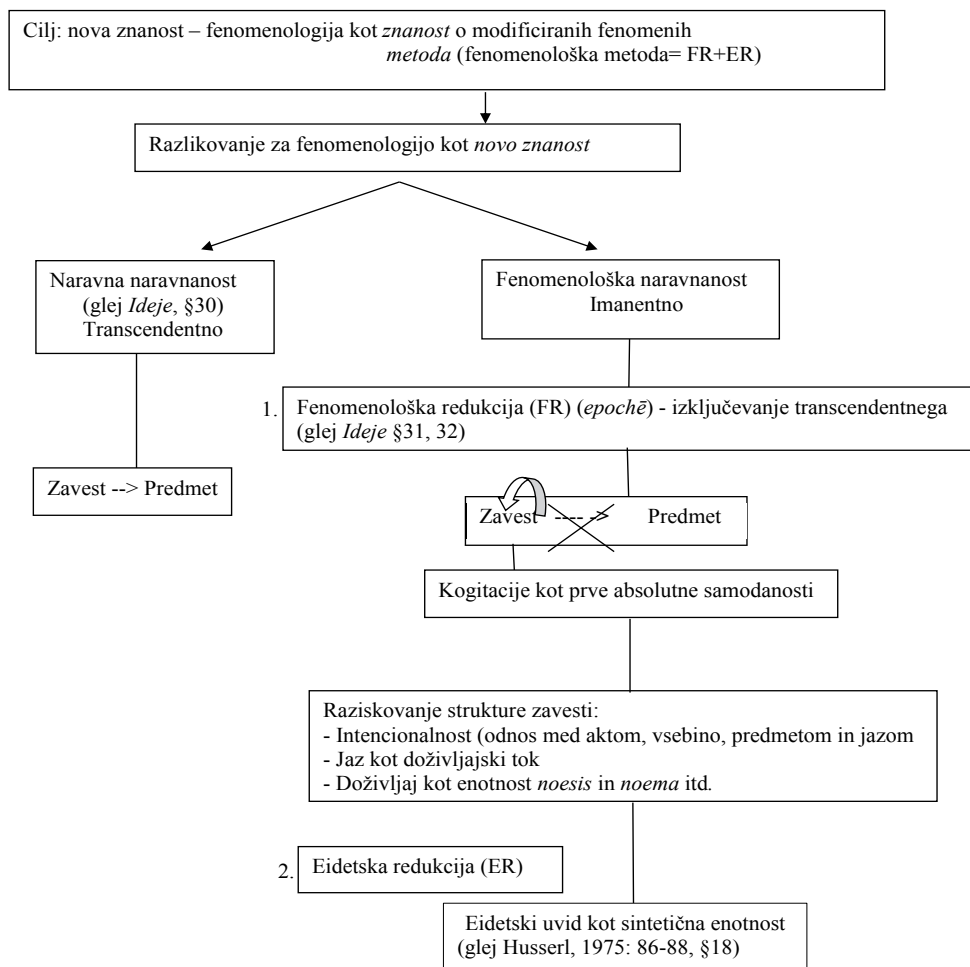
Spoznavni doživljaji imajo po svojem bistvu intentio, oni na nekaj merijo in se tako ali drugače nanašajo na neko predmetnost (Gegenständlichkeit). (Husserl, 1950, str. 55)

Husserlov projekt gre tako v smeri konstituiranja fenomenologije kot "bistvo-gledja", kjer mu gre za vpogled v bistvo fenomenov, kar zahteva eidetsko redukcijo kot drugi korak fenomenološke metode. Ob tem se je seveda spet vredno z dijaki ustaviti, da bi razmislili o implikacijah take zastavitve, ki govori o idealnih bistvih. V diskusiji se lahko postavi vprašanje, za kakšna bistva pri tem gre. Interpretacije so lahko različne. Zato moramo tu opozoriti, da ne gre za tako bistvo predmeta, ki ga preučuje znanost, ampak za bistvo, ki je v pomenu oziroma smislu, saj je to tisto, kar

je svojsko fenomenologiji. Pri tem ji je svojsko tudi razumevanje eidetskega uvida kot sintetične enotnosti.

Tu se z dijaki lahko vrnemo na našo izhodiščno točko in iz te perspektive pogledamo na pomembnost kogitacij, na podlagi katere Husserl razvije vse ostalo. Dijakom je mogoče malo lažje razumeti tudi implikacije izvedbe tega *epochē*, ko se zavest od usmerjenosti k predmetu usmeri k sami sebi. S tem se za Husserla “odprejo prave neskončnosti – pred fenomenologijo – nikoli raziskanih dejstev” (Husserl, 1975, str. 85, §17). Tu Husserl vidi “mogočna področja fenomenološkega raziskovanja” (Husserl, 1997, str. 236), ki se jim posveča tako nastajajoča nova znanost. Naj to ponazorim še shematično:

Slika 1: Pojemovna mreža Husserlovih temeljnih pojmov



Pojmovna mreža, ki je predstavljena v shemi na sliki 1 je tako eden od mogočih poskusov uvajanja v Husserlovo fenomenologijo – v tem primeru s pomočjo predhodnega razumevanja Descartesovih Meditacij. Ta pristop ima svoje prednosti in slabosti. Postopnost uvajanja pojmov in njihovo pojasnjevanje omogoča dijakom vpogled v celoto in strukturo.

Toda “doprinos” prinaša tudi zagate, kako dijakom približati razumevanje Husserlovih izrazov. Takoj ko pristanemo na uporabo njegovega besednjaka, smo v njem in se mu težko izognemo. Vsak uveden izraz nas pripelje do potrebe po novo vpeljanem izrazu kot pojasnilu prejšnjega itd. Zato se samo po sebi postavlja vprašanje o možnih alternativnih pristopih.

Kot kontrast temu se pojavi nekaj povsem drugačnega v razlagi Sokolowskega, ki se Husserlovega izrazoslovja izogiba in Husserla samega sploh ne citira. Njegova zavestna strategija je usmerjena v razumevanje fenomenologije tudi v širšem smislu in predstavitev le-te na svoj način.

3 Sokolowski in Husserl

Ta drugi poskus sledi izvirnemu načinu uvajanja v fenomenologijo, ki ga je predstavil Robert Sokolowski (2000) v svojem odmevnem delu *Uvod v fenomenologijo*. Izvirnost je v tem, da bralcu prihrani svoje raziskovanje Husserla, v katerem bi morda lahko rekli, da sledi fenomenološki naravnosti, saj nam iz svojega obsežnega in dolgotrajnega preučevanja predstavi le rezultat – uvid v celoto Husserlove filozofije. Predstavi ga v obliki primera, ki ga sam imenuje paradigmatški, kar verjetno ni naključje. Naslov poglavja se namreč glasi: “Percepcija kocke kot paradigma zavestnega izkustva” in je zanimiv z didaktičnega vidika kot izviren način tako uvoda v fenomenologijo kot tudi v Husserlovo filozofijo. Predstavitev sicer začne s pojmom intencionalnosti, vendar ne nadaljuje s teorijo, ampak s primerom kot ekstraktom Husserlove filozofije, ki jo predstavlja primer kocke. Hkrati je to zanimiv poskus, da bralcu Husserlovih besedil, kjer bralec vidi kaos, sam ponudi logos, ki ga ekstrahira iz Husserlovih besedil in predstavi v preprostejšem žargonu. V nazornem prikazu tega primera gre v predstavitvi postopno korak za korakom skozi tri plasti (sloje) tega, kar nam je dano, in s tem predstavi tudi pot od objektivnosti k subjektivnosti. Najprej predstavi šest ploskev oziroma *strani* kocke kot nekaj objektivnega, s čimer se sicer lahko ukvarja znanost. Načine, na katere so nam dane v perspektivi, imenuje *vidike (aspekte)*, oziroma se pojavljajo (npr. gledana s strani kot trapezoid itd.), kar je nekaj vmesnega med objektivnostjo in subjektivnostjo. In slednjič nam je kocka dana kot *odsencenje (Abschattung ali profil)* kot trenutna časovna predstavitev, ki je osebna in subjektivna – zaznani predmet kot celota pa je identiteta, predstavljena v mnogoterosti odsencenj. Ta subtilen opis prehoda od objektivnosti *strani* kocke preko mešanice objektivnosti in subjektivnosti (*aspekti*) do čiste subjektivnosti nas pripelje do treh formalnih struktur v fenomenologiji. Sokolowski ostane s primerom kocke in

izpelje tri pomembne pojmovne pare: *del/celota*, *identiteta/mnogoterost*, *prisotnost/odsotnost*. Za prva dva pove, da sta že poznana iz zgodovine filozofije (Platon, Aristotel, novoplatonizem, sholastika itd.), medtem ko za tretjega pravi, da je Husserlov prispevek. Za vsakega od teh treh pojmovnih parov posebej in za vse skupaj kot celoto nazorno pokaže, kako nastopajo v fenomenološki analizi na posameznih področjih: jezik, zgodovina, umetnost, samospoznavanje itn. Na tem izhodišču potem nadaljuje in postopno pojasnjuje druge Husserlove pojme. Učitelj filozofije tako lahko črpa iz navedenih primerov oziroma področij uporabe fenomenologije.

Sokolowski je izviren v pristopu posredovanja, saj mu uspe, kar si je zastavil, namreč, da se izogne Husserlovemu žargonu, ki je običajno past, iz katere se pisec oziroma interpret težko izvleče. Ostaja sicer na ravni teorije, ki v marsičem pripomore k razumevanju Husserlovih besedil ali posameznih pojmov. Približa pojme na način, da postanejo smiselni, do česar je pri študiju Husserlovih besedil bralcu pogosto težko priti. Pri tem skrbno sledi niansam smisla pojma in njegove uporabe in opozarja na to, kako je pojem uporabljen v fenomenologiji (npr. evidenca kot tranzitivni glagol – str. 160). Kot primer naj ponovno spomnimo na znameniti primer kocke, kjer Sokolowski opozori na pomembnost “*sintetičnega uvida v celoto*” kot nečesa, kar pritiče fenomenološki naravnosti. V tem Sokolowski vidi smiselnost in jo tudi zna bralcu približati na ustrezen način. S primerom sintetičnega uvida v celoto prikaže nekaj, s čimer se znanost ne ukvarja, pač pa je to specifično področje fenomenologije. S tem spet znova pokaže razliko med naravno in fenomenološko naravnostjo in poskuša utemeljiti njeno smiselnost. Če se tako s pomočjo Sokolowskega skupaj z dijaki ponovno vrnemo na §17 in §18 v Kartezijanskih meditacijah, opazimo tudi pomembnost kakšnih detajlov, ki smo jih prej spregledali. Na primer, ko Husserl govori o načinih zavedanja, pri tem izpostavi, da se nam:

“odprejo prave neskončnosti – pred fenomenologijo – nikoli raziskanih dejstev, ki jih vse lahko označimo tudi kot dejstva sintetične strukture, ki dajejo posameznim cogitationes (kot konkretnim sintetičnim celovitostim) noetično-noematično enotnost in to tudi v odnosu do drugih. Šele z razsvetlitvijo svojskosti sinteze postane plodno razkritje onega cogito, tj. intencionalnega doživljaja kot zavesti o; šele s tem postane pomembno odkritje Franca Brentana, da je intencionalnost temeljna deskriptivna značilnost psihičnih fenomenov, plodno in dejansko sprosti metodo deskriptivnega – tako transcendentalno-filozofskega kakor tudi psihološkega – nauka o zavesti.” (Husserl, 1975, str. 86–87, §17)

Citat je naveden v celoti, da v njem opazimo tudi ta vidik intencionalnosti – se pravi intencionalnosti kot težnje zavesti (tudi) k “*sintetičnemu uvidu v celoto*”. Tako nam Sokolowski lahko pomaga sicer zanje misteriozni pojem “*bistvogledja*” dijakom približati vsaj toliko, da izgubi to svojo “*misterioznost*”.

Gledano v celoti in z distance je potencial Sokolowskega v zanimivi možnosti, da pri pouku Husserlove pojme uvajamo na podlagi primerov, konkretnije z modelom kocke ali česar koli drugega. Tako lahko preidemo od primera kocke na uporabnejše področje vsakdanjega življenja. Didaktični doprinos se kaže v tem, da uvajanje poj-

mov skozi primer(e) pripomore k temu, da naknadno branje Husserlovega zagonetnega besedila lahko zdaj postane lažje razumljivo.

4 Od teorije k izkustvenemu učenju (in praktični fenomenologiji)

Hkrati lahko ta pomembna točka za nas pomeni možnost prehoda iz (čiste) teorije (seveda s pomočjo primerov, s katerimi Husserl sicer zelo skopari) v tisto, kar je pravzaprav predmet fenomenologije, in s tem na področje t. i. praktične fenomenologije. Se pravi, če gre pri fenomenologiji za doživljanje oziroma je doživljanje predmet fenomenologije, potem se zdi smiselno vprašanje: ali je mogoče temelje fenomenologije spoznavati ravno skozi doživljanje oziroma na podlagi osebnega doživljanja. Ker se dijaki upravičeno sprašujejo, čemu ta teorija sploh lahko služi, je zato je toliko bolj pomembno, da imajo svojo lastno izkušnjo, ki jim lahko omogoči vpogled tudi v praktično vrednost fenomenologije in tako tudi v smiselnost same teorije.

Kot prehod na to področje bomo uporabili izkustveno vajo, vzeto iz knjige *The I in science: training to utilize subjectivity in research* (Brown, 1996, str. 118–122). Avtorica jo je najprej uporabljala z doktorskimi študenti sociologije, da bi ti skozi lastno izkušnjo dobili vpogled v dileme, ki se odpirajo raziskovalcem na tem področju. To vajo s pridom že vrsto let uporabljamo s študentkami psihologije na drugi stopnji pri seminarskih vajah predmeta *Psihoterapevtski pristop: humanistična in eksistenencialna usmeritev*. Znova in znova se izkazuje ne le za koristno demonstracijo fenomenološko naravnanih psihoterapevtskih pristopov, ampak tudi za pot skozi lastno izkušnjo, se pravi doživljanje tega, do česar samo s teorijo dostop ni mogoč. Še bolj je uporabna pri izobraževanju psihoterapevtov (obširneje o tem glej Kotnik, 2013a) za uvajanje oz. prve korake v fenomenologijo in fenomenološko naravnost.

Sama vaja je izjemno *preprosta* in obenem tudi izjemno zahtevna, kar bi sicer lahko rekli tudi za fenomenologijo nasploh. Hkrati odpira tudi teoretsko kontroverznost fenomenologije. Vaja je namenjena delu v dvojicah ali trojkah, kjer vsak pride v "aktivno" in "pasivno" vlogo in v morebitno vlogo opazovalca. Bistvo navodila je razvidno iz treh preprostih besed: *vidim (opažam)*, *sodim*, *občutim*. "Aktivna" vloga je omejena zgolj na tri stavke, ki jih aktivni udeleženec začneja s temi besedami in potem nadaljuje. Oseba v "pasivni" vlogi se sicer prepušča dogajanju, vendar ne sme govoriti. Ta minimalizem zajema hkrati bistvo fenomenološke naravnosti, njeno težavnost in kontroverznost. Da bi se izognili nesporazumom, je koristno ta preprosta navodila najprej pojasniti. Zato običajno pojasnjevanje začnemo z izmišljenim primerom, ki je sicer bolj karikiran, a lažje razumljiv: "Vidim, da stiskaš pesti. Sodim, da si jezen. Ob tem me je strah." To je primer, ki kaže, da začnem z opažanjem, se pravi s tem, kar vidim, zato je navodilo lahko tudi vidim. Ob tem lahko kaj domnevam, o tem razmišljam, sklepam, sodim itn. in to povem. Hkrati sem pozoren na svoj notranji odziv na opažanja in domneve in povem tudi to. Tretji del navodila je zato lahko *občutim*. Vaja doseže svoj smisel, če gre za dejansko doživljanje "tu in zdaj", kar

pomeni, da nikakor ni igranje vlog. Čeprav je vaja videti preprosta, izkušnje kažejo, da njena izvedba udeležencem predstavlja precejšnjo in pogosto težavo: doslednost pri ostajanju zgolj pri opazanju in razlikovanje med temi tremi področji izkustva. Lastna izkušnja pri tej vaji se izkaže za pomembno, če ne celo ključno. Skozi to vajo in v refleksiji po vaji se udeležencem začena kazati ta zahtevnost v preprostosti: prepoznavanju in razločevanju, *za katero izkustvo pravzaprav gre in kako jih med seboj razločevati*. Že prvi korak opazanja (vidim) se izkaže za mnogo bolj zahteven, kot je videti na prvi pogled. Pogosto se izkaže, da ne gre za opazanja, ampak za sodbe; na primer: "vidim, da si jezen". Bolj subtilne in kontroverzne so razlike med izražanjem opazanja: "opazil sem, da si se nasmehnil" in fenomenološko doslednejšo izjavo: "opazil sem premikanje ustnic". Ni nujno, da to, kar sicer imamo za nasmeh, to tudi je. Da ne omenjamo tega, da je "nasmeh" lahko izraz tudi neprijetnih občutkov, npr. nelagodja in še marsičesa drugega. Tu se odpirajo nova vprašanja, kot je npr. naša zmožnost, kaj v jeziku lahko zajamemo in izrazimo, in kakšne konvencije na tem področju sploh lahko imamo. To so torej vprašanja, ki se ob tem sprožajo in so lahko predmet nadaljnje obravnave v diskusiji, ki tako prehaja na teoretično raven. Vaja torej prinaša material za teoretsko diskusijo, ki pa je seveda nepredvidljiva. Za naš namen je pomembna temeljna naravnost in zavedanje o pomembnosti omenjenega načelnega razlikovanja. V tej vaji lahko ugotavljamo te načelne razlike in se v primeru opazanja, ki ni več to, ampak je sodba, odločimo za korak nazaj. Ugotovimo, kaj je bilo tisto opazanje, ki smo ga preskočili, in se vrnemo nanj. V jeziku teoretske fenomenologije bi tako poenostavljeno rekli, da smo izvedli fenomenološko redukcijo. Iz vaje običajno na podlagi doživljanja udeležencev nastane diskusija o težavnosti razlikovanja med opazanjem in sodbo. Hkrati pa se v izmenjavi izkušenj prepričajo, koliko sodb je bilo napačnih. V takih primerih je to priložnost, da udeleženci neposredno izkusijo in reflektirajo dileme, ki vodijo v temeljna vprašanja fenomenologije, in lažje razumejo, zakaj je smiselno domneve (čeprav niso sodbe) zapreti v oklepaj. To bi pomenilo, da v končni instanci ta vidik vaje ponuja možnost izkustvene poti v razumevanje pojma zapiranja v oklepaj ali kar oklepajenja (*epochē*) kot zavestnega puščanja ob strani vseh teorij in vnaprejšnjih sodb. Take izkušnje se izkazujejo kot dragocene za razumevanje temeljnih načel fenomenologije. V slednjem primeru za razumevanje pojma fenomenološke redukcije.

Ta vaja se izkazuje za koristno v različnih okoljih. Kot rečeno, jo že vrsto let izvajamo s študenti psihologije, kjer gre za relevantnost fenomenologije in njeno uporabnost v psihoterapevtski praksi. Poleg tega pa tudi s študenti filozofije, kjer je ta vaja izkustveni uvod v teoretske dileme, ki vodijo v Husserlovo fenomenologijo. Najbolj pa so izkušnje s to vajo dragocene pri izobraževanju psihoterapevtov, saj je usposabljanje brez izkustvenega učenja tam skoraj nepredstavljivo (Podrobneje o tem glej Kotnik, 2011, 2013a).

Kot rečeno, je neposredna izkušnja izvajanja fenomenološke redukcije lahko lažja pot v razumevanje tako tega kot nadaljnjih fenomenoloških pojmov. Problem tega pristopa se kaže pri dijakih, ki jim je izkustveno učenje tuje in se počutijo varneje v pojmovnem svetu.

5 Dilema: doživljanje in/ali miselni eksperiment

Descartesova uvedba zlobnega duha, varljivca, od 9. do 12. odstavka v njegovi prvi meditaciji je njegov miselni eksperiment, ki je pri pouku pogosto predmet diskusij, saj dijake motivira v lasten razmislek, poleg tega pa ima v literaturi in filmu več izpeljav, ki lahko postanejo sestavni del pouka. Učitelji jo običajno navezujejo na znani film *Matrica*, pa tudi na druge vire (glej npr. obširno obravnavo v Cvek, 2001). Načelno razmislek lahko vodi v dve smeri. Prva kot miselni eksperiment v smislu sledi razvijanju implikacij Descartesovega zamišljanja kot obračanja samovolje, da se nalašč moti in, da je vse, kar doživlja, rezultat delovanja tega hudobnega duha. Če dijake povabimo v njihov lastni miselni eksperiment, jih ta izziv vodi v smeri, ki so lahko (ni pa nujno) skladne z idejo njim poznane filma *Matrica*. Zamišljajo si nekoga ali nekaj, kar v celoti nadzira človeško doživljanje. Ta razmislek lahko končno vodi v obstoj nečesa, kar Smith (2007) poimenuje *fenomenološki stroj*. Ideja tega stroja je zanj izpeljana tudi iz implikacij Husserlovega zapiranja v oklepaj (*epochē*) in preusmeritve pozornosti od predmetnosti na zavest o tej predmetnosti. Spoznanje "zakovitosti" zavesti bi torej pomenilo možnost konstruiranja takega *fenomenološkega stroja* (str. 198). Kot rečeno, je to seveda ena smer razmišljanja, ki sledi implikacijam za znanost. Druga smer je drugačna in je ne zanimajo implikacije za znanost, ampak jo zanima "delovanje zavesti" na drugačne načine, brez priklopa na "*fenomenološki stroj*". Za razliko od miselnih eksperimentov (ki po strožji definiciji za miselne eksperimente niso ali še niso izvedljivi v realnosti) nekatere učitelje (npr. John Kenneth Muir) zanima delovanje ideologije, ki ravno tako lahko doseže tak efekt. Eden od učiteljev poroča, da pri delu s študenti že deset let uporablja film *Matrica* za demonstracijo pojmov, kot so odtujitev, ideologija, hegemonija, napačna zavest, in uporabnosti kritične teorije na splošno. Gre torej za tisto bistveno razliko, da v tej drugi smeri ne gre za miselni eksperiment, ampak za refleksijo dejanskosti, npr. sistema nadzora, ki deluje "sam od sebe" itd., podlaga take refleksije pa je lahko tudi lastno doživljanje študentov. Ta druga smer tako pokaže na razliko, ki je v nečem, kar je običajno nepomembno ali neopazeno, npr. v osebni izkušnji, ki je lahko tudi doživljanje. Če je doživljanje, ima lahko zame posebno vrednost, ki ostane v meni tudi potem, ko sem iz njega prešel na refleksijo in ga uspel konceptualizirati. Ni se "izčrpal", "izživel" v filozofskem pojmu, ampak ostane v mojem toku zavedanja kot nekaj ne le trajnega, ampak tudi zame pomembnega. Doživljanje in pojem pridobita nekaj zase drug od drugega.

6 Sklep

Navedeni pristopi so trije med seboj različni didaktični poskusi uvajanja v razumevanje tako Husserlovih temeljnih pojmov kot tudi v širše razumevanje fenomenologije. Vsak izmed njih ima prednosti in slabosti. Prvi se opira na Husserlovo terminologijo in ostaja na pojmovni ravni, drugi izhaja iz primera in nakazuje na širši

pomen in uporabnost fenomenologije, tretji pa do pojmovne ravni pride na podlagi izkustvenega učenja.

Pri pouku uporabljamo kombinacijo vseh treh, kjer je lahko poudarek na enem izmed njih glede na kontekst oziroma področje (filozofija, psihologija, psihoterapija). Četrty poskus je omenjen bolj kot dilema, ki odpira nova didaktična vprašanja.

Rudi Kotnik, PhD

Possibilities and dilemmas of introducing basic concepts of husserl's phenomenology

The author of the entry "Phenomenology" in the Stanford Encyclopedia of Philosophy defines phenomenology as a philosophical discipline which studies conscious experience as experienced from the subjective or first-person point of view. I adhere to this definition and try to explore how to introduce basic concepts of Husserl's philosophy in philosophy class. The issue is how to bridge the gap between textbooks and an easier understanding of Husserl's texts. The first possibility is the usual straightforward way through the basic conceptual framework of Husserl himself, bearing in mind his admiration of Descartes' radical beginning. I assume that students are familiar with the First and Second Meditation and start with the 8th paragraph of the Second Meditation, in which Descartes answers the question from the 4th paragraph:

"But what then am I? A thing that thinks. What is that? A thing that doubts, understands, affirms, denies, wills, refuses, and which also imagines and senses."

The idea is that students notice the significant difference between Descartes' cogitations as mere modes of cogito as substance (and he does not pay attention to them in the rest of the text) in comparison with Husserl's cogitations which become the centre of his attention. Moreover, his phenomenology as a "new science" starts here and explores further structures of consciousness. Since he explicitly refers to Descartes as being "on the threshold of the greatest of all discoveries" but "he does not grasp its proper sense" (Husserl, 1960: §10), this crucial point can help students to understand Husserl's radical beginning. Then we can introduce and explain step by step his further concepts and distinctions: phenomenological reduction, epochē, natural and phenomenological attitude, stream of consciousness, intentionality, noesis, noema, eidetic reduction, synthetic unity, meaning, etc. At the end of this journey we can again return to cogitations and show their significance for the constitution of phenomenology as a new science, in which cogitations are its starting point from which the rest is developed. From this whole, students can see the purpose of the focus on cogitations: epochē is how consciousness can turn its attention from objects to consciousness itself in order to explore the structures of consciousness.

This didactic approach has its advantages and disadvantages. It tries to be clear and simple, but not simplifying. However, this is also its limitation, since this conceptual framework is too abstract for some students. If students complain, they are right. This leads me to explore other approaches to teaching which would overcome this limitation.

A different kind of approach is offered by Robert Sokolowski in his Introduction to Phenomenology, which tries to establish understanding with practical examples and tries to avoid Husserl's jargon. He does not offer any quotes from Husserl. If in Husserl's texts the reader sees chaos, Sokolowski's interesting attempt tries to show the reader the logos too. This logos is extracted from Husserl's texts and presented in a more reader-friendly jargon, illustrated with examples. His main example is that of a cube, which he calls paradigmatic. He takes this example of a cube from Cartesian Meditations (Husserl, 1960: §17) and develops the main concepts from this example, illustrating the transition from objectivity (sides of a cube) to aspects and then to profiles (subjectivity). This means that he slowly, step by step, leads the reader through the three layers of what is given to us and in this way presents the path from objectivity, characteristic of science, to subjectivity, characteristic of phenomenology. On these grounds he develops the three main phenomenological structures: part/whole, manifold/identity and presence/absence. As an alternative based on this example, this approach goes a step further in helping students to view Husserl's conceptual framework from a wider perspective and offers them the possibility to see the potential usefulness or at least meaningfulness of this abstract philosophy. This is presented by applying these basic concepts to different areas of human knowledge, like language, art, history and self-knowledge.

Taking a look at the concept of a synthetic unity of a whole, Sokolowski presents it as something specific to phenomenology and not dealt with by science. We can use this as a further illustration of the difference between the natural and phenomenological attitude. If we use Sokolowski's approach in our work with students to clarify this concept of a synthetic unity of a whole, we can return to paragraphs 17 and 18 of Cartesian Meditations and experiment to determine to what extent this approach can help us to understand the text. As an example I would like to quote a complete passage from Husserl's Cartesian Meditations, which is known to be a difficult read. The aim is to show how this difficult read can be presented in a way that is acceptable for students who have never heard of Husserl before.

"Once we have laid hold of the phenomenological task of describing consciousness concretely, veritable infinities of facts – never explored prior to phenomenology – become disclosed. They can all be characterized as facts of synthetic structure, which give noetic-noematic unity to single cogitationes, in themselves (as concrete synthetic wholes) and in relation to one another. Only elucidation of the peculiarity we call synthesis makes fruitful the exhibition of the cogito (the intentional subjective process) as consciousness-of – that is to say, Franz Brentano's significant discovery that "intentionality" is the fundamental characteristic of "psychic phenomena" – and actually lays open the method for a descriptive transcendental-philosophical theory of consciousness (and naturally also for a corresponding psychological theory)" (Husserl, 1960, p. 41, §17).

We are reading the text bearing in mind Sokolowski's presentation of the example of a cube and students can now, step by step, bridge the gap between abstract and concrete.

However, despite illustrations and examples, this approach remains on the conceptual level. The third approach tries to overcome this attitude by grounding the teaching on the principles of experiential learning. The main thesis of my approach to teaching phenomenology is based on the initial definition of phenomenology. If object phenomenology is lived experience, it would be consistent with this that we start teaching in this way, i.e. through personal (lived) experience.

I offer students an exercise in which they can get some insight into practical phenomenology by practising it.

The main idea of the exercise is taken from Judith R. Brown (1996, pp. 18-22). Her exercise "See, Imagine, Feel" is simple but can also be difficult when taken seriously and strictly. The instructions for the participants, who can work in pairs or trios, are given in three steps:

- ☐ *Describe what you notice (e.g. I see ...).*
- ☐ *Describe your assumption (e.g. I imagine ...).*
- ☐ *Describe your inner response (e.g. I feel ...).*

The instruction is to work in pairs (active and passive role) in which the person in the active role observes the other person and himself or herself, and describes what he or she notices beginning with the words "I see ..., I judge (imagine) that you ..., and I feel ...". An (exaggerated) example to clarify the exercise can be given: "I notice that you are clenching your fist. I assume (judge) that you are angry. I feel fear." The aim is to notice and be aware of the difference between what I perceive and what I assume, and further still to be aware of my inner response or experience and how it interferes with my perception and assumption. This is the ground for reflection, first in pairs (trios). In a later group discussion, we can make these distinctions clearer and introduce basic phenomenological concepts. Participants can become aware of making judgements about the other person and thus distinguish between judgement and description. We can then perform a phenomenological reduction from judgement to description – they can experience it and have the possibility to better understand the concept of phenomenological reduction. The transition to the conceptual level then becomes easier. This metaprocess is then used, step by step, to introduce phenomenological concepts and distinctions. If students have personal experiences that can lead to relevant concepts, it is much easier for them to grasp the theory. In this exercise the difficulty of a strict distinction between perception and assumption is already enough for them to start reflecting theoretically upon this distinction. It is also a concrete example of turning attention from the object to consciousness, and consequently to the concept of intentionality. It becomes clearer which phenomenological concepts are more and which are less relevant, also for the understanding of phenomenological attitude.

The disadvantage of this approach is that not all students are open to experiential learning. My experience with the three approaches presented above is that they can

be used in combination and regarding a specific context. This paper ends by opening up other issues and dilemmas of teaching phenomenology. One of them is the dilemma of thought experiment vs. lived experience. Thought experiment is already present in Descartes' First Meditation as the famous introduction of an evil demon, which can be linked to the film Matrix and further to the notion of a phenomenology machine. All of these possibilities could be fruitful for relevant philosophical discussions and consequently for learning outcomes.

LITERATURA

1. Brown, J.R. (1996). *The I in science: training to utilize subjectivity in research*. Oslo: Scandinavian University Press.
2. Cvek, S. (2001). "Prva meditacija: o podirajočih se hišah, utvarah in filozofskih demonih". FNM. Ljubljana: Državni izpitni center, 1-2/2001, str. 26–40.
3. Descartes, R. (1973). *Meditacije*. Ljubljana: Slovenska Matica.
4. Husserl, E. (1950). *Die Idee der Phänomenologie*. Haag: Martinus Nijhoff.
5. Husserl, E. (1975). *Kartezijanske meditacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
6. Husserl, E. (1997). *Ideje za čisto fenomenologijo in fenomenološko filozofijo*. Ljubljana: Slovenska matica.
7. Ihde, D. (2012). *Experimental phenomenology: multistabilities*. Albany: Suny Press.
8. Kotnik, R. (2011). *Phenomenology and psychotherapy: introducing the phenomenological attitude to psychotherapy trainees*. Kairos, 2011, letn. 5, št. 3/4, str. 9–22.
9. Kotnik, R. (2013a). "Uporabna fenomenologija: njena načela v psihoterapevtski praksi". Kairos, 7/3-4/2013, str. 91–100.
10. Mattens, F. (2008). "Introducing terms: philosophical vocabulary, neologisms and the temporal aspect of meaning". V: Mattens, F. (Ur.) *Meaning and Language: Phenomenological Perspectives*. Springer, str. 280–327.
11. MacDonald, P.S. (2000). *Descartes and Husserl: the philosophical project of radical beginnings*. Albany: State University of New York Press.
12. Moran, D. (2000). *Introduction to phenomenology*. London: Routledge.
13. Sokolowski, R. (2000). *Introduction to phenomenology*. Cambridge, Cambridge University Press.
14. Solomon, R. (1982). *The big questions*, Fort Worth: Harcourt Brace.
15. Smith, D.W. (2007). *Husserl*. London: Routledge.
16. Smith, D.W. (2013). "Phenomenology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Pridobljeno dne 28.7.2017 s svetovnega spleta: <http://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/phenomenology/>.

Dr. Rudi Kotnik (1953), izredni profesor za didaktiko filozofije na oddelku za filozofijo Filozofske fakultete v Mariboru.

Naslov: Studenca 4, 1241 Kamnik; Telefon: (+386) 01 831 72 27

E-mail: rudi.kotnik@gmail.com